

СТАРОБЪЛГАРСКИ РЕЧНИК : Т.2. О-У / Отг. ред.: чл.-кор. проф. Дора Иванова-Мирчева; Ред. колегия: проф. Ангел Давидов, чл.-кор. проф. Дора Иванова-Мирчева, Живка Икономова; Рецензенти: чл.-кор. проф. дфн Иван Добрев, чл.-кор. проф. дфн Емилия Пернишка. — София, Валентин Траянов, 2009. — 1327 с.

На 12 юни т.г. в Криптата на храм-паметника „Св. Александър Невски”- София в тържествена обстановка бе представен престижният труд на учените от Института за български език при БАН, плод на дългогодишните им творчески усилия

СТАРОБЪЛГАРСКИ РЕЧНИК

Проф. дфн Искра Христова-Шомова, E-mail iskra@clav.uni-sofia.bg

Днес държим в ръцете си една дългоочаквана и дългоизстрадана книга. Тази книга е дело на голям колектив от специалисти, работена в продължение на много години. Книгата се нарича Старобългарски речник и представя речниковото богатство на старобългарските писмени паметници, книжовни и епиграфски, които се датират до края на XI в. Тъй като това са общо взето и най-ранните запазени славянски писмени паметници, тези ръкописи са били и продължават да бъдат обект на всякакъв научен интерес, включително и лексикографски, в продължение на повече от един век.

Съдбата е пожелала книжовното дело на светите братя Кирил и Методий да бъде запазено и преумножено в България, тук да работят и творят техните непосредствени ученици. Затова и най-ранните запазени писмени паметници, макар и отдалечени от времето на първоучителите поне с около век, са написани в България. По този кръг от паметници се възстановява старобългарската книжовна норма, въз основа на тях се определя и едно ядро, минимум от старобългарска лексика. Макар тези паметници да са случайна извадка и това ядро да е една малка част не само от реалното старобългарско лексикално богатство, а и от фиксираната книжовно лексика, все пак лексикалното богатство на тези паметници е една добра основа, върху която може да се изгради представа и за словарния фонд на старобългарския език, и за основните значения на думите от този фонд, и за основните словообразователни модели и тенденции от тази епоха. Затова тези паметници са били обект на лексикален анализ и на лексикографска обработка многократно и слависти от различни страни са дали своя съществен принос в изучаването на лексиката им. Това не е първият речник на тези паметници, има още редица и много ценни речници, в които те са включени, като се почне от великите Миклошич и Срезневски и се стигне до великолепия речник на Чешката академия на науките.

И все пак този речник беше необходим на България и на българската славистика. Най-напред, защото просто дългът на първородството задължава българската наука да направи речник на старобългарските писмени паметници. Но значението на Старобългарския речник не се изчерпва с този изпълнен дълг. В него лексиката на паметниците е представена именно като старобългарска, т. е. в него е показана връзката между старобългарската и съвременната българска лексика.

Тази връзка се вижда на много равнища. Най-напред това личи при новобългарските лексикални съответствия. Макар езикът ни да се е променил за хиляда години, все пак лесно се вижда, че в лексикално отношение българският език е най-близо до езика на тези писмени паметници и е най-пряк негов наследник. Много важна и ценна особеност на речника са българските диалектни съответствия на старобългарските думи. Така става ясно, че ако някои от старобългарските думи не се пазят в книжовния ни език, то те са съхранени в българските диалекти. За някои думи пък се вижда, че са променили значението си в съвременния книжовен език, но пазят старото си значение по диалектите. По тази особеност този речник се отличава от всички останали речници на славянски писмени паметници и така той е една добра основа за бъдещия български исторически речник, който, да се надяваме, един ден все пак ще се появи. Но приемствеността между старобългарски и нообългарски личи не само в диалектните съответствия на старобългарското лексикално богатство. Тя се откроява ясно и при чисто книжовните думи. Защото старобългарската книжовна лексика, християнската терминология, въведена от светите братя и обогатена от техните ученици, също живее и е най-богато представена в българския книжовен език.

Тъкмо този речник показва, че първоучилците и техните ученици са черпили от българската народна реч, когато са създавали своите преводни и оригинални творби, но че същевременно поколенията български книжовници, а и не само те, са съхранили най-добре през вековете книжовното лексикално богатство, оставено им от светите братя и последователите им. Така ние всички днес можем да осъзнаем, че имаме право да се причислим към следовниците на двамата равноапостоли, които поколение след поколение са пазили и възпроизвеждали това лексикално богатство.

Речникът, който държим, е удобен за ползване поради прецизността, с която е изработен. Тъй като едва ли има някой от присъстващите, който да не е ползвал първия том, а и речниците са от тези книги, които трудно се преразказват, няма да говоря много за съдържанието му, ще се спра накратко само на начина, по който е построен.

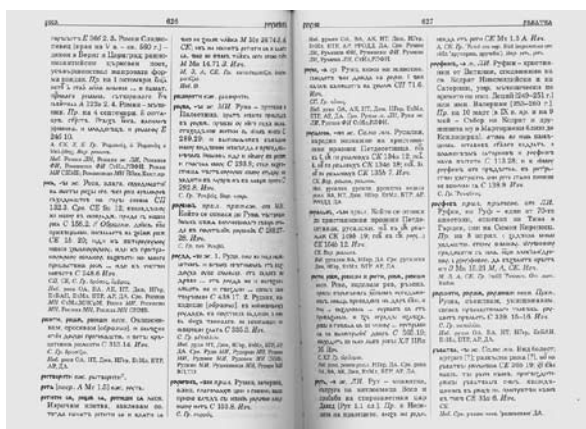
Речникът обхваща всички старобългарски паметници, както книжовни, така и надписи, които се датират до края на XII в. Новото във втория том е, че в него за първи път са включени намерените в най-последно време старобългарски паметници: Ватиканският палмпсест, новонамерените глаголически ръкописи в Синайския манастир, триодният фрагмент, няколко епиграфски паметника, които до сега не са отразени в нито един публикуван лексикографски труд върху най-ранните източници. Тъй като в първия том не е представена тяхната лексика, новите лексикални единици от тях от буква А до буква Н са дадени като допълнение в края на втори том – това са 277 нови лексеми.

Във всяка речникова статия са представени различните значения на думите с по един или няколко примера. Отделно са обособени предмети употреби. При глаголите са разграничени възвратните употреби в значение на страдателен залог, а възвратните глаголи с друго значение са изведени в отделни статии, нещо, което липсва в други речници. Според мене, много ценна особеност на този речник е и това, че при глаголите специално е отделено място за причастията и за

значенията им, когато са употребени субстантивизирано, което също липсва в останалите речници. Това е важно, защото причастията имат свой специален статут в старобългарски, особено при преводните текстове, и в много случаи не би трябвало просто да се причислят механично към глаголната парадигма, а трябва да се потърси спецификата в тяхното значение.

Отделно са представени устойчивите словосъчетания с подходящи новобългарски съответствия.

При предлозите подробно са разглеждани различните им употреби в различни прост-

ранствени, временни или други значения и с управленни на различни падежи, както това се прави в добрите речници на класически езици.

При всяка дума са посочени паметниците, в които е регистрирана, а също и гръцките или латинските ѝ съответствия, когато е извлечена от преводни текстове, каквито са повечето текстове в старобългарските ръкописи.

При представянето на реалиите е дадена кратка енциклопедична информация, а при зоонимите и фитонимите са дадени и латинските им наименования. Както беше казано, дадени са и новобългарските диалектни съответствия на старобългарските думи. За да се представи картината от новобългарски съответствия на думите, са използвани редица лексиколожки и лексикографски трудове от XIX и XX в. В голяма част от речниковите статии като източници са посочени речниците на Найдено Геров и Дювернуа и така този речник се вписва добре в българската лексикографска традиция, част от която е и той.

Като начин на изработване Старобългарският речник е проява на високото равнище на българската филологическа мисъл и на българската лексикография, а като съдържание той е документ за приемствеността между старобългарския и новобългарския език.

Речниците са книги, които се работят трудно и продължително време, но се ползват още по-продължително време. И този речник ще бъде използван дълги години от сега нататък. Днес ние благодарим на целия колектив, който започна и доведе до край този речник, и още безброй пъти много хора ще имат основание да са благодарни на авторите на речника, когато го разгърнат, за да направят справка в него.